

Aўтаматызацыя дзейнасці бібліятэк і фарміраванне інфармацыйных рэсурсаў як прыярытэтныя напрамкі вызначаны і пацверджаны шэрагам прынятых на дзяржаўным узроўні нарматуна-заканадаўчых актаў у галіне інфарматызацыі грамадства. Першыя крокі на гэтым шляху былі зроблены ў канцы XX ст. Сёння, на пачатку XXI ст., неабходна прааналізаваць набыты вопыт, вызначыць пытанні, якія патрабуюць хутчэйшага вырашэння.

Працэс інфарматызацыі публічных бібліятэк пачаўся з распрацоўкі аўтаматызаванай інфармацыйной бібліятэчнай сістэмы (АІБС) дзяржаўных бібліятэк згодна з Загадам Міністэрства культуры ад 01.12.1989 г. № 184 «О создании Республиканской автоматизированной информационной библиотечной системы» [1]. У Пастанове Савета Міністраў Рэспублікі Беларусь ад 27.11.1991 г. № 444 «О программе информатизации Республики Беларусь» [2] было рэкамендавана здзяйсніць фінансаванне гэтай дзейнасці за кошт мясцовых бюджетаў і сродкаў зацікаўленых прадпрыемстваў і ўстаноў. Рашэннем калегіі Міністэрства культуры ад 28.06.1995 г. № 7 «О ходе выполнения республиканской программы автоматизации библиотек республики» [3] была паставлена задача далейшай распрацоўкі тыповых праграм аўтаматызацыі бібліятэк абласнога, раённага і гарадскога ўзроўняў, а управлінням культуры аблвыканкомаў і Мінгарвыканкома – забяспечыць фінансаванне першапачатковых запатрабаванняў па аўтаматызацыі абласных бібліятэк.

Першай з бібліятэк сістэмы Міністэрства культуры стала аўтаматызацыю бібліятэчных працэсаў Нацыянальная бібліятэка Беларусі. З 1993 г. на аснове рэгіянальных праграм стварэння і развіцця АІБС прыступілі да работ па пераходу на аўтаматызаваны рэжым абласныя бібліятэкі. У 1998 г. зацверджаны «Программа информатизации отрасли культуры» [4] і «Программа работ по подключению объектов культуры к сети Internet» [5]. 1998 г. з'яўлецца зыходным годам шырокага ўкаранення інфармацыйных тэхналогій у практику работы ЦБС.

У рэгіёнах дзейнасць у гэтым напрамку ажыццяўлялася нераўнамерна. Яе вынікі былі прааналізаваны на калегіі Міністэрства культуры ў каstryчніку 1999 г. «О деятельности областных библиотек как научно-методических центров» [6]. Перад абласнымі бібліятэкамі былі паставлены задачы вывучэння стану інфармацыйнага патэнцыялу свайго рэгіёна з мэтай далейшай інтэграцыі ў адзіную інфармацыйную прастору, актывізацыі дзейнасці па фарміраванню інфармацыйных

Аўтаматызацыя публічных бібліятэк рэспублікі ў люстэрку

статьістыкі

масіваў у электроннай форме і па ўдасканальванню розных форм доступу да інфармацыі. Упраўленням культуры абласных выканаўчых камітэтаў было даручана разгледзець пытанне аб метадычным забеспечэнні прыярытэтных напрамкаў развіцця бібліятэк вобласці. У выніку былі распрацаўваны адпаведныя абласныя і рэгіянальныя праграмы з далейшым фінансаваннем за кошт мясцовых бюджетаў.

Сёння можна канстатаваць, што «библиотеки стали важнейшим звеном формирующейся общенациональной информационной инфраструктуры» [7]. Аднак «для достижения целей автоматизации библиотек и приведения их деятельности в соответствие с требованиями современного общества» неабходна аб'яднаць і прадоўжыць раней разрозненныя праекты. На калегіі Міністэрства культуры РБ от 27.11.2003 г. № 123 «О состоянии и перспективах автоматизации библиотек» [7] было прынята рашэнне распрацаўваць «Отраслевую программу по информатизации объектов культуры на 2004–2005 гг. и на период до 2010 г.», якая павінна рэалізавацца ў рамках Дзяржаўнай праграмы інфарматызацыі Рэспублікі Беларусь «Электронная Беларусь» на 2003–2004 гг. і на перспективу да 2010 г. [8]. На сучасным этапе ўвага бібліятэк засяроджана на праблемах аўтаматызацыі ўнутрыбібліятэчных працэсаў, фарміраванні і актуалізацыі бібліятэчных інфармацыйных рэсурсаў, у першую чаргу электронных каталогаў. Далейшыя намаганні накіраваны на развіццё сродкаў аддаленага доступу карыстальнікамі бібліятэк да іншых інфармацыйных рэсурсаў, укараненне новых тэхналогій, дастаўку документаў і міжбібліятэчнага абмену данымі на базе сучасных сродкаў тэлекамунікацый.

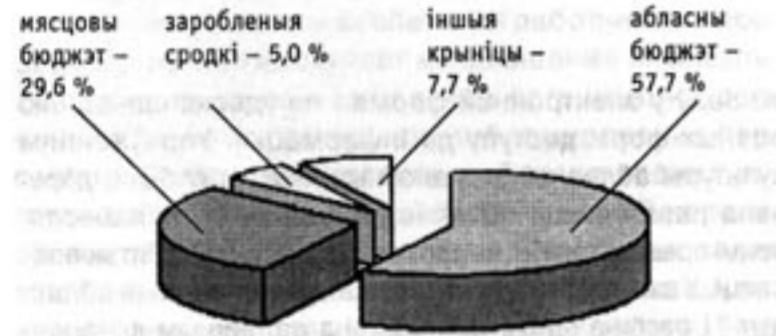
Працэс камп'ютэрызацыі бібліятэк – галоўная састаўляюча паспяховага ўключэння ў агульнасусветны інфармацыйны рэсурс. Сёння ім ахоплены ўсе абласныя бібліятэкі, 92,8 % цэнтральных гарадскіх і раённых, 12,7 % дзіцячых бібліятэк (гл. мал. 1). Найбольшыя поспехі ў гэтай галіне дасягнуты ў Магілёўскай, Гомельскай, Мінскай, Брэсцкай і Гродзенскай абласцях.

У публічных бібліятэках

Мал. 1. Ступень камп'ютэрзыцыі бібліятэк рэспублікі

Згодна са статыстычнымі данымі за мінулы год, агульная колькасць камп'ютэрэй у абласных бібліятэках складае 222 адзінкі – ад 21 камп'ютэрэй у Гродзенскай абласной бібліятэцы да 50 – у Мінскай. З агульнай колькасці машыннага парка абласных бібліятэк 57,7 % набыцца камп'ютэрэй прафінансаваны за кошт сродкаў абласнога бюджету, 29,6 % – мясцовага бюджету, 5% камп'ютэрэй абласных бібліятэки набылі за заробленыя сродкі і 7,7 % парка машын фінансавалася з іншых крыніц (гл. мал. 2).

Мал. 2. Крыніцы фінансавання набыцца камп'ютэрэй

Аднак трэба адзначыць, што не заўсёды камп'ютэрная тэхніка адпавядае сучасным патрабаванням. Аднаўленне патрабуе 70 % камп'ютэрнага парка Брасцкай абласной бібліятэki. На працягу 2003 г. на мадэрнізацыю камп'ютэрэй былі вылучаны сродкі для Гомельской АБ.

Станоўчая з'ява – цэнтралізаванае набыцце камп'ютэрэй для публічных бібліятэк у Магілёўскай, Брасцкай, Гродзенскай, Гомельскай і Мінскай абласцях. 47 % камп'ютэрэй паступілі ў бібліятэкі за кошт цэнтралізованага фінансавання абласных управлінняў культуры, 42,6 % камп'ютэрэй бібліятэкі набылі за сродкі мясцовага бюджету, 5,1 % камп'ютэрэй набываліся непасрэдна на сродкі бібліятэк, 5,3 % камп'ютэрнай тэхнікі было набыта за кошт іншых крыніц фінансавання. У той жа час 10 раённых бібліятэк Віцебскай вобласці наогул не змаглі набыць камп'ютэрэй, 23 ЦБ маюць толькі па аднаму, 44 бібліятэкі – па 2, 48 – па 3–5 камп'ютэрэй і толькі 12 ЦБ маюць больш за 5 камп'ютэрэй.

Спрыяла пашырэнню машыннага парка бібліятэк Гомельской і Магілёўскай абласцей і стварэнне на іх базе публічных цэнтраў прававой інфармацыі. Тэхнічныя сродкі мэтанакіравана набываліся для дзейнасці арганізаваных цэнтраў. Выдзялялі камп'ютэрэй для бібліятэк і рэгіональныя цэнтры прававой інфармацыі. У выніку дадатковы камп'ютэр атрымала Брасцкая раённая бібліятэка, набыла новы і Баранавіцкая РЦБС.

На агульным фоне асабліва вызначаецца волыт работы Магілёўскай абласной бібліятэкі, у якой набыцце камп'ютэрэй і праграмнага забеспечэння для публічных бібліятэк вобласці адбывалася цэнтралізавана за кошт сродкаў з абласнога бюджету. Кожная ЦБС атры-

мала па 3 камп'ютэры, у тым ліку адзін з іх абавязкоў паступаў у дзіцячую бібліятэку. У выніку такой мэтанакіраванай палітыкі Магілёўская вобласць з'яўляецца адзінай, дзе ўсе дзіцячыя бібліятэкі забяспечаны камп'ютэрнай тэхнікай.

Не лепшым чынам складваецца становішча з лакальнімі камп'ютэрнімі сеткамі – іх маюць толькі 15 ЦБ. Як выключэнне можна прывесці прыклад паствовага пашырэння парка машын у бібліятэках-філіялах дзіцячай і гарадской ЦБС г. Мінска, Светлагорскай раённой і Палацкай гарадской ЦБС.

Усе абласныя бібліятэкі працуяць у аўтаматызаваным рэжыме, акрамя Брасцкай АБ, у якой не завершаны працэс аўтаматызацыі аблугаўвання карыстальнікаў. 85 % публічных бібліятэк рэспублікі карыстаюцца аўтаматызаванымі бібліятэчна-інфармацыйнымі сістэмамі. За выключэннем бібліятэк Гомельской вобласці, усе публічныя бібліятэкі маюць тыповое праграмнае забеспечэнне «ALIS» НВА ІНЕАК. Імі ў асноўным набываецца і выкарыстоўваецца толькі частка праграмнага забеспечэння – модулі «камплектаванне» і «каталізацыя» (108 ЦБ – 98 %), «аналітыка» (58 ЦБ – 53 %), «электронны каталог» (44 ЦБ – 40 %), «рэгістрацыя і перарэгістрацыя чытачоў» (3 ЦБ – 3 %), «абслугаўванне чытачоў» (2 ЦБ – 2 %).

Галоўнай прычынай такога становішча з'яўляецца недастатковаць фінансавання. Таму ў асноўным аўтаматызаваныя працэсы апрацоўкі бягучых паступленняў, даведачна-бібліографічнае аблугаўванне, вядзенне электронных каталогаў. Толькі сталічная Цэнтралізаваная сістэма гарадскіх публічных і Цэнтралізаваная сістэма дзіцячых бібліятэк вядуць аблугаўванне ў аўтаматызаваным рэжыме. Яны адзінай функцыянуюць у рэжыме поўнай аўтаматызацыі бібліятэчных працэсаў. Такая сітуацыя ў публічных бібліятэках рэспублікі адмоўна адбіваецца на доступе чытачоў да ствараемых інфармацыйных рэсурсаў.

Стварэнне электронных інфармацыйных рэсурсаў з'яўляецца важнейшым накірункам інфарматызацыі бібліятэк. У першую чаргу бібліятэкі прыступілі да арганізацыі электронных каталогаў. У гэты працэс уключыліся ўсе абласныя бібліятекі і 73 % цэнтральных бібліятек. У каталогах у асноўным адлюстраваныя бягучыя паступленні і аналітыка. Паступова абласнімі бібліятэкамі рэалізуецца задача рэтраспектыўнай канверсіі традыцыйных карткавых каталогаў у электронную форму з мэтай забеспечэння адкрытага доступу карыстальнікаў да інфармацыйных рэсурсаў бібліятэк. Лідэрам у гэтым накірунку з'яўляецца Гомельская АБ, у якой поўнасцю сканверсаваны каталог бібліятэкі.

Агульная колькасць бібліографічных запісаў па абласных бібліятэках складае 754 004 (16,6 % ад іх сукунага фонду дакументаў), па цэнтральных гарадскіх і раённых бібліятэках – 1 681 589 (3 %). У цэлым па рэспубліцы створаны электронны інфармацыйны масіў уключае 2 435 593 (3,6 %) бібліографічных запісаў.

Акрамя апрацоўкі бягучых паступленняў і ўвядзення рэтраспекцыі, фарміруюцца базы даных асабістай генерацыі, якія ў асноўным носяць краязнаўчыя харарактар. Самымі значнымі аб'ёмамі вылучаюцца БД абласных бібліятэк «Край мой – Магілёўшчына», «Памяць Гомельшчыны» і «Памяць Міншчыны». У стварэнні гэтых электронных баз задзейнічаны ўсе цэнтралізаваныя бібліятэчныя сістэмы пералічаных абласцей.

База даных Магілёўскай АБ «Край мой – Магілёўшчына» прадстаўляе сабой поўнатэстную базу даных

У публічных бібліятэках

па гісторыі г. Магілёва і разгёна. Яна была распрацавана ў рамках абласнога конкурсу супрацоўнікамі аддзела інфармацыйных рэсурсаў і новых тэхналогій Магілёўской абласной бібліятэкі. Інфармацыя ў базу даных збіраецца з усіх раённых ЦБС вобласці з 2002 г. На I этапе (2002 г.) кожная РЦБС прадстаўляла інфармацыю аб сваім раёне з дня заснавання да 1917 г. На II этапе (2003 г.) – уключалася інфармацыя аб персаналіях у фактаграфічную БД «Славутыя землякі Магілёўшчыны». На III этапе (2004 г.) збіраецца інфармацыя аб аблектах разгіёна.

База даных «Наследие Гомельщины» была распрацавана Гомельскай АБ у 1997 г. у рамках праграмы «Жывая память Гомельщины» і ўключае БД «Знаменные люди Гомельщины» і БД «Памятники». БД «Знаменные люди Гомельщины» змяшчае біяграфіі больш за 500 знакамітых землякоў, а таксама бібліографічныя запісы. Этыя БД і ў Гомельскай АБ падрыхтаваны ў выглядзе Інтэрнэт-версіі на CD-ROM.

У сваёй большасці карыстальнікі публічных бібліятэк пакуль не маюць паўнавартаснага доступу да сусветных інфармацыйных рэсурсаў, да інфармацыі, напашашанай іншымі бібліятэкамі. На сённяшні дзень выхад у Інтэрнэт маюць 34 (23,4 %) бібліятэкі, сярод якіх 4 абласныя (Брасцкая, Віцебская, Гомельская і Магілёўская) і 30 цэнтральных бібліятэк са 139 ЦБС. Сярод гарадскіх бібліятек – гэта 42,8 % бібліятэк (9 з 21), сярод раённых – 17,8 % бібліятэк (21 са 118) (гл. мал. 3).

Мал. 3. Ступень далучанасці бібліятэк да Інтэрнэт

Прыкладам з'яўляецца бібліятэка Брасцкай вобласці: 14 ЦБ з 19 падключаны да Інтэрнэт. Не маюць магчымасці карыстацца сусветным інфармацыйным рэсурсам публічныя бібліятэкі Гомельской, Віцебской і Магілёўской абласцей.

Інтэрнэт-класы для карыстальнікаў адкрыты толькі ў абласных бібліятэках, у трох цэнтральных гарадскіх – Палацкай (Віцебская вобласці), Барысаўскай і Маладзечанскай (Мінскай вобласці) і Ваўкавыскай раённой бібліятэцы, што складае 6,8 % ад агульнай колькасці бібліятэкі.

Асабістая старонікі ў Інтэрнэт маюць 8 (5,5 %) бібліятэк – з іх усе абласныя, акрамя Гродненскай АБ, і 3 гарадскія ЦБС – Аршанская (Віцебская вобласці), Маладзечанская (Мінскай вобласці) і ЦСГПБ г. Мінска.

У цэлым па рэспубліцы электроннай поштай карыстаюцца 56 (38,6 %) абласных і цэнтральных бібліятек. Сувязь з цэнтральнымі бібліятэкамі праз e-mail падтрымліваюць Брасцкая і Магілёўская абласныя бібліятэкі. Адной з прычын такога становішча з'яўляецца недостатковая дэяржаўная мэставая фінансавая падтрымка інфарматызацыі бібліятэк і адпаведнага адукацыйнага бібліятэчнага кадру. Статыстычныя даныя

сведчаць, што навыкамі работы на камп'ютэры валодаюць усяго 16 % супрацоўнікаў бібліятэк, і толькі 3,4 % – Інтэрнэт-тэхналогіямі. Да гэтай пары не ўдалося падрыхтаваць і перападрыхтаваць бібліятэчныя кадры на базе БелІПК па распрацаванай некалькі гадоў таму назад комплекснай праграме. Невырашальнай праблемай з'яўляецца нізкая аплаты працы інжынерна-тэхнічных работнікаў, якія абслугуваюць АБС.

Актыўна набірае тэмпы працэс фарміравання на базе публічных бібліятэк цэнтраў прававой інфармацыі. Яны дзейнічаюць на аснове распрацаваных і зацверджаных рэгламентуючых дакументаў, прынятых як на рэспубліканскім, так і на рэгіональным узроўнях. Рашэннямі аблываканкомаў зацверджаны, адпаведна тыповым, праграмамі і палажэнні падрыхтаванію і развіцію ПЦПІ. У Магілёўской вобласці рашэннем аблываканкома ад 24 лютага 2002 г. № 4-24 «Об улучшении правовога інформирования граждан Гродзенской области»; у Гродзенскай вобласці рашэннем № 626 Гродзенскага аблываканкома «О государственной системе правового информирования граждан Гродзенской области»; у Віцебской вобласці рашэннем № 698 «О программе создания и развития публичных центров правовой информации в библиотеках Витебской области на 2001–2005 годы»; у Мінскай вобласці комплекс такіх мерапрыемстваў замацаваны рашэннем Мінскага аблываканкома ад 20 верасня 2001 г. № 705 «Основные мероприятия по автоматизации и комплектованию фондов публичных библиотек Минской области до 2005 г.». У шэрагу абласцей пытанні аб развіції ПЦПІ былі разгледжаны на калегіях і пасяджэннях абласных, гарадскіх і раённых выканаўчых камітэтаў, прайшлі семінары-практыкумы па падрыхтоўцы спецыялістуў ЦБС для работы з прававой інфармацыяй.

Па статыстычных даных на 01.01.2004 г., у рэспубліцы на базе публічных бібліятэк функциянуюць 135 ПЦПІ, якія з'яўляюцца пунктамі свабоднага доступу грамадзян да афіцыйнай прававой інфармацыі. Яны дзейнічаюць ва ўсіх абласных і практычна ў кожнай са 129 цэнтральных бібліятэк гарадскіх і раённых ЦБС. У 2004 г. ПЦПІ начали адкрывацца і ў філіялах бібліятэчных сістэм. Прыкладам з'яўляецца 2 філіялы ЦСГПБ, 1 філіял ЦСДБ бібліятэчнай сістэмы г. Мінска, раённыя бібліятэкі Гомельской вобласці – Жыткавіцкая і Хойніцкая. Трэба адзначыць, што пасля калегіі Міністэрства культуры, на якой разглядаліся пытанні арганізацыі ПЦПІ ў рэспубліцы Беларусь, цэнтры ўжо дзейнічаюць ва ўсіх ЦБС Гомельской абласці. У бібліятэках-філіялах Гомельской вобласці плануецца адкрыццё яшчэ 9 прававых цэнтраў. Але ў цэлым па рэспубліцы гэты працэс яшчэ толькі набірае сілу. Як самастойныя структурныя падраздзяленні цэнтры дзейнічаюць толькі ў 5 бібліятэках: Віцебскай абласной бібліятэке, Докшыцкай і Наваполацкай раённых бібліятэках Віцебской вобласці, Калінкавіцкай і Мозырскай РЦБС Гомельской вобласці. У 76 % публічных бібліятэках ПЦПІ функцыянуюць пры аддзелах аблугаўвання, 7,8 % – пры інфармацыйна-

У публічных бібліятэках

лон». Акрамя яе бібліятэкі выкарыстоўваюць БД «Консультант Плюс», «Гарант», «ЮСИАС», «ЮрІнформ» і іншыя з рознымі формамі захоўвання.

За апошні год у цэнтрах прававой інфармацыі рэспублікі атрымалі адказы на пытанні, якія іх цікавяць, больш 27 тыс. карыстальнікаў. Колькасць зваротаў да ЭБДПІ склада больш за 20 тыс. Колькасць выдадзеных даведак па прававых пытаннях перавышае 60 тыс. У прававых цэнтрах асноўныя інфармацыйна-бібліятэчныя паслугі прадстаўляюца бясплатна; за плату выконваецца капіраванне нарматыўна-прававых актаў на дыскеты і папяровыя носьбіты, складанне спісаў нарматыўных дакументаў па тэме запыту карыстальніка.

Якаснай рабоце цэнтраў перашкаджае мноства нявырашаных праблем: адсутнасць задавальняючых каналаў сувязі, слабае тэхнічнае аснашчэнне публічных бібліятэк, недастатковае забеспечэнне цэнтраў дакументамі мясцовых органаў улады, адсутнасць, за рэдкім выключэннем, аказання юрыдычнай дапамогі насельніцтву спецыялістамі Рэспубліканской калегіі адвакатаў, недастатковая практычная падрыхтоўка спецыялістаў – супрацоўнікаў ПЦПІ і інш. Вопыт першых гадоў функцыянавання ПЦПІ паказвае, што іх паспяховае развіццё магчыма толькі пры пастаянным узаемадзеянні, абмене вопытам работы і інфармацыйнымі рэсурсамі, аналізе вынікаў, каардынацыі дзеянасці.

Сёння ўжо можна канстатаваць, што ў дзеянасці бібліятэк адбываюцца якасныя змены. Бібліятэкі становяцца важнейшым звязном як рэгіянальнай, так і агульнанацыянальнай інфармацыйнай інфраструктуры. Аднак гэты працэс ахапіў пераважна абласныя і цэнтральныя бібліятэкі гарадскіх і раёных ЦБС. Змены пакуль не набылі масавага характару на ўзроўні невялікіх публічных бібліятэк-філіялаў. Сярод фактараў, якія замаруджваюць гэты працэс, – крайне недастатковое, а часцей за ўсё поўная адсутнасць фінансавання. І як вынік – марудныя тэмпы набыцця камп'ютэрскіх, адпаведнага праграмнага прадукта, няўключанасць у сучаснае тэлекамунікацыйнае ўзаемадзеянне, неадпаведнасць узроўню аблуговувацца карыстальнікам сучасным запатрабаванням. Хутчэйшае вырашэнне абазначаных праблем у далейшым дапаможа публічным бібліятекам больш актыўна і эфектыўна развіваць новыя накірункі дзеянасці.

Літаратура

- О создании Республиканской автоматизированной информационно-библиотечной системы: Приказ Министерства культуры БССР от 01.12.1989 г. №184 // Асноўныя службовыя дакументы. II палова 1989 г. – Мн., 1989.
- О программе информатизации Республики Беларусь: Постановление Совета Министров Республики Беларусь от 27.11.1991 г. №444 // Собрание постановлений Правительства Республики Беларусь. – 1991. – №33.
- Аб ходзе выканання рэспубліканскай праграмы аўтаматызацыі бібліятэк рэспублікі: Рашэнне калегіі Міністэрства культуры і друку Рэспублікі Беларусь ад 28.06.1995 г. №7 п. 3.
- Программа информатизации отрасли культуры: Утверждено Министром культуры Республики Беларусь А.В. Сосновским, 12.10.1998 г. // Министерство культуры Республики Беларусь. – Мн., 1998.
- Программа работ по подключению объектов культуры к сети Internet: Утверждено Министром культуры Республики Беларусь А.В. Сосновским, 2.03.1998 г. // Министерство культуры Республики Беларусь. – Мн., 1998.
- О деятельности областных библиотек как научно-методических центров: Решение коллегии Министерства культуры Республики Беларусь ...10.1999 г.
- О состоянии и перспективах автоматизации библиотек: Решение коллегии Министерства культуры Республики Беларусь от 27.11.2003 г. №123.
- О Государственной программе информатизации Республики Беларусь на 2003–2005 годы и на перспективу до 2010 года «Электронная Беларусь»: Постановление Совета Министров Республики Беларусь от 27.12.2002 г. №1819 // Национальный реестр правовых актов Республики Беларусь. – 2003. – №3.

Summary

The author analyses the activities of public libraries in Belarus working on creation and development of information resources, automation and computerization. Perspectives and issues the public libraries are facing nowadays are discussed in great detail.